

## מדינה השרויה באבל תמידי

מרינה נעמת: **האסירה מטהראן, סיפור חיים**, מאנגלית: אינגה מיכאלי, הוצאת דביר 2010, 300 עמ'

"המלחמה [בין עיראק לאיראן] הסתיימה לבסוף באוגוסט 1988, ואני בחודש הרביעי להריוני... אף אחד מהצדדים לא ניצח. יותר ממיליון איש נהרגו". זהו דיווח מסכם בסגנון קצר ויובשני של תקופת חיים בת כעשור בחייה של מרינה, נערה נוצרייה שהתבגרה אל נשיותה בכלא אווין - גיהנום עלי אדמותיה של איראן האסלאמית הקיצונית. כלא אווין שימש בית כלא לאסירים פוליטיים עוד בימי השאה, והמקום, האפוף שתיקה מלאת פחד, היה שם נרדף לעינויים ולמוות.

כפי שניתן ללמוד ממשפט הסיכום של מרינה, ה"פרטי" וה"כללי", או ה"אישי" וה"ציבורי", מדווחים ומתוארים כל העת זה לצד זה ומוזנים אחד את השני. זהו אחד ממאפייניו הבולטים של הספר וללא ספק גם אחד ממקורות עוצמתו. מרינה, בעלת התודעה הפוליטית המפותחת ובעלת הרגישות לצדק ולזכויות אורח, מספרת על עצמה ועל התמורות הדרמטיות שהתחוללו בחיי המדינה האיראנית ובחיי חברתה ובכלל זה קהילת המיעוט הנוצרי, שאליה נולדה ושממנה נאלצה להיפרד בסופו של דבר ולהגר לקנדה, מדינת המפלט לאיראנים רבים. למעשה, סיפורם של מרינה ושל איראן, הארוגים זה בזה, מתפרשים על תקופת השנים שבין 1982-1991. מרחב הזמן שעליו נפרש הסיפור נפתח זמן קצר לאחר הדחת השאה ועליית האייתוללה ח'ומיני לשלטון (1979).

סיום המשטר המלוכני רב השנים וכינון המהפכה האסלאמיסטית ציינו את קו פרשת המים בחיי המדינה ואזרחיה: "נעצרת ב-15 בינואר 1982 בסביבות השעה תשע בערב. היית בת שש עשרה." "פשעה" היה הטחנת ביקורת בממשל. היא שוחררה רק לאחר שנתיים וגם השחרור היה בבחינת נס. הרושם הוא כי אף שחלפו "רק" שנתיים מאז כליאתה, גילה בעת השחרור היה גבוה הרבה יותר. מוראות הכלא, התעללות הסוהרים, הסבל האנושי - הגופני והנפשי של מרינה ושל חברותיה, כולל אינוס שיטתי, הנישואים הכפויים לעלי, איש משמרות המהפכה ואחד הסוהרים בכלא אווין שהתאהב בה והציל אותה מכיתת היורים דקות ספורות לפני הוצאתה להורג, התאסלמותה הכפויה, איבוד תינוקה וסדרת תלאות נוספות, כל אלה ביגרו אותה ושינו את חייה ללא שוב. ערב מעצרה תיארה מרינה את איראן "החדשה" כמדינה "השרויה באבל תמידי". היא לא ידעה אז כי תיאר זה יהלום גם את חייה ולא רק את חיי המדינה.

## את תשתמשי בשיר כבגפרור

נעמי שיהאב נאי: **אמנות ההיעלמות**, מאנגלית: משה דור, הוצאת מב עמ' 149, 2010



"יש משהו נוסף שלמענו נולדנו" כותבת שיהאב נאי, ומנסה לאתר אותו, להיזכר בו, לילדו בשיר ולאחוז בו. הלחם, האפרסק, התאנה, זו המשתרגת בין דפי הספר, נושאים געגוע אינסופי אל המקום שאבד, זה שכל החיים הם חיפוש אחריו. שיהאב נאי מנסה לרפא את הפצע בנר השיר. בפיקחונה היא יודעת שהמעשה הוא כשל הילד ההולנדי המנסה לעצור באצבעו את הסכר שנפרץ, ובכל זאת, בשיבתה אל האדם ובדבוקתה בו, היא צרה לשון המהסה את הקול המתלהם.

נעמי שיהאב נאי היא משוררת אמריקאית ממוצא פלסטיני, החיה עם משפחתה בטקסס. שיריה המובאים בספר זה כונסו ותורגמו ביד האמן של המשורר משה דור. לשון הספר היא לשון געגועים: באשר תפתח, באשר תיגע, עולים מן השירים געגועים מכמירי לב אל עולם הבית ואל שלוותו, אל עבודת האדמה, אל בעלי החיים, אל היופי הפשוט שהאדמה יודעת לתת וגם השמים, אל הידיעה החכמה שיש במעשים, בשאיבת המים, בלישת הלחם, בהטמנת זרעים. הדימויים של שיהאב נאי עשויים מהחומרים הפשוטים הללו, כוחם בהיותם יסודות החיים, נשמתם.

פצע המלחמה הוא פצע פתוח ומקריש דם. הוא חוזר ועולה שוב ושוב מבין דפי הספר, באזכורי אירועים, שמות ילדים מתים, כותרות אדומות; אבל המשוררת מסרבת לפתרון החרב שעושה "רק דבר אחד" (עמ' 61). ברוח חזון ישעיהו היא מבקשת להפוך את שברי הזכוכית למכיתות של יופי ופיוס, כנגד עופרת הכדורים היא מציבה עיפרון של ילד. מכאן צריך לכתוב חלום אחר. אומרים חז"ל "איוהו גיבור העושה שונאו אהבו", ושיהאב נאי בוחרת באשה להיות לה דמות מופת. לבה ילך אחריה. האשה הפותחת חלון ומניחה אגרטל פרחים על מפה כתומה (עמ' 103), האשה שאל מול החייל הישראלי ואל מול אטימות לבו "פוסעת ויוצאת מתוך חלום / עם שקדים טריים עטופים במגבת // ומציעה אותם / לכל פה פתוח" (עמ' 77).

ככל שאני קוראת וקוראת בשירים הם כתפילה בעיני וכדי שתפילה תענה היא צריכה להיות בעיניים של אב, אם, ילד המבקשים את שלום יקיריהם: "אדם בונה בית ואומר, "עכשיו אני יליד הארץ". אשה מדברת עם עץ במקום / עם בנה, וזיתים מגיעים. / שיר של ילד אומר, / "אני לא אוהב מלחמות, / הן נגמרות באנדרטאות". והוא מצייר ציפור עם כנפיים / רחבות די הצורך לכסות בבת אחת שני גגות" (עמ' 107).

במהלך הקריאה מתודע הקורא למוראות המלחמה בין איראן לעיראק; לארגון ה"מג'אהדיני ח'לק" האסלאמי השמאלני שהתנגד לכוחו חסר הגבולות של ח'ומיני ולכן הוצא מחוץ לחוק; לתופעת ה"שהידים"; לתופעת "מהפכת התרבות האסלאמית"; לקהילת המיעוט הנוצרית באיראן האסלאמיסטית, שעיקר אנשיה הם אשורים או ארמנים, אם כי מרינה היא נוצרייה "אחרת": סבה האיראני עבד ברוסיה שלפני המהפכה הקומוניסטית של 1917 ונשא שם אשה רוסייה וחזר עמה לאיראן. בנם, אביה של מרינה, נשא אף הוא אשה נוצרייה. (סבתה הרוסייה של מרינה הקפידה לקרוא לה תמרה).

לא יכולתי שלא להיזכר במראות דומים ובקווי דמיון בין מציאות חייה בכלא של "האסירה" מאיראן לבין מציאות חייה בכלא של "האסירה" ממרוקו - סיפור כליאתה ועינוייה של מליכה אופקיר, בתו של הגנרל המרוקאי שנכשל בניסונו להפיל את שלטונו של מלך מרוקו חסן השני ב-1972. גם מליכה, בדומה למרינה, קיוותה להגיע לקנדה ולמצוא שם מקלט אלא שתעתועי החיים הובילה אותה בסופו של דבר ב-1996 לצרפת. שתי אסירות, שתי מציאויות חיים גיארי פוליטיות ותרבותיות שונות, בתי כלא דומים. **האסירה מטהראן** הוא מסמך אנושי, חברתי, פוליטי והיסטורי מצמרר וחשוב. הוצאתו לאור של כל ספר המצטרף לאלה שכבר ראו אור, המתעדים את חווית החיים האכזרית והמדכאת באיראן, היא תוספת מבורכת במאמץ לחשיפת המחיר שמשלמת חברה החיה תחת משטר "מהפכני", אסלאמי-רדיקלי וטוטאלי באופיו. ❖

יהודית רונן

## ברגשת גבורותיו

אנדד אלדן: **באורו זורם הפרי בעורי**, הקיבוץ המאוחד 2010, 57 עמ'



שיהאב נאי רוצה שהכנפיים האלה יעופו גבוה, שלא יהיו רק לחישה. זעקתה כנגד האבסורד שבמלחמה האין סופית הזו עולה שוב ושוב, והיא מתחננת ומבקשת די להרג. כך אל מול השיר 'כותרות ירושלמיות 2000', אי-אפשר שלא להיזכר בבת האילמת, קתרין, במחזהו של ברכט, "אמא קוראז", המתפפת ולו גם במחיר חייה, כדי להעיר את הישנים ולהזוהרים מפני תותחי האויב.

"יש משהו נוסף שלמענו נולדנו" כותבת שיהאב וציוריה המילים שופעי הטוב והאהבה עולים מבין השורות, ממוססים את הלב. הנה שיר אחד כזה, 'כד של זיתים', אשר בטוב ובשפע האנושי העולה ממנו מנסה לפקוח את עינינו שקוה, שהפכו חשדניות, שהולכות ונעשות גזעניות מיום ליום, ממציאות חוקי שנאה כלפי האחר והפולסטיני בכלל זה. זהו שיר המזכיר לכל מי ששכח כי גם ערבי הוא בן אדם והעיוורון לאנושי הוא מחלה ממארת, מסוכנת.

בגבול שאל זקיף ישראלי, במעבר, להיכן את נוסעת בישראל. לגדה המערבית אמרתי. לכפר של זיתים ושקדים לראות את האנשים שלי.

איזה מין אנשים? אנשים ערבים? דוחים ודודות, סכתא, דודנים בקרבה ראשונה ושנייה. מוסקי זיתים.

האם את מתכננת לדבר עם מישהו? [...]

כן, אמרתי, אנו נדבר קצת. משפחות וחתונות, הנעליים שאבי מעדיף, הסוודרים שסכתא אוהבת, אנו נחלוק כוסות תה מהבילות, המתיקות תמלא את גרונותינו [...]

אנו נאכל עלי כרוב מגולגלים, אורז בסוכר וחלב חצילים מטוגנים פריכים. כשיגיעו הזיתים משייטים בסירתם הקטנה הלבנה, נסדר אותם בשורה בצלחותינו כסימני פסוק. מה לממשלות ולעונג שכזה? ...

מזל קאופמן

גבול יכולת ההכלה.

ובחזרה אל תבנית האליטרציה שהיא בכל זאת לביבה של הפואטיקה האלדנית. זה יכול להיות בשיר פוליטי על ג'בליה שתחילתו סובבת סביב האות ז'. לא רק כי אחר כך יש "מוזימות" ו"כלי זין" אלא כי המצב של מושאי התיאור הוא בזבל תרתי משמע: "מוזנחים כחזירים בוהמה זעם עזובה/ אורחים חזורים עם מזוודות זוכרים את זיקתם" (עמ' 28).



וסביב אותה אות, המופיעה במילה "זקנה", נשזר השיר המעגלי-אלגי הקצר הבא, כה שונה בנימתו הלירית מזה הפוליטי שציטטתי לעיל: "לא, זו לא זקנה בך ורות לזמר גזווי לאט זהב נזרק/ זורי לזמן ורע שנזרע בך עוד יזהר אף אם זרוק ובזעם/ הזמירים מזמן גזווי, לא זקנה בך רק רות לזמר גזווי לאט/ נזרק זורי לזמן" (עמ' 47). כבר כתבתי בעבר ששירתו של אנדד אלדן משלמת מחיר יקר על שהתמכרה זה שנים לשיר האליטרטיבי, שעיקרו חזרה על צלילים ושזירת המילים לפי עיקרון הדומות המצלולית. יש קוראים שהריבוד הצלילי מביס אותם והם אינם יכולים להבקייע אל מארג המשמעויות וההשתמעויות שמאחורי מסך האליטרציות. מניסיוני כקורא רב שנים בשירתו של אלדן, המאמץ הזה, שצריך להיות מודע מאוד ושרירי לא פחות משורותיו, משתלם בסופי הדרכים שהן געגוע. שם מגיעים אל ארץ ישראל, אל נופיה, אל צמחיה, אל כל הפאונה והפלורה שנהבות על ידי הכותב עד כלות. אלדן מצליח בגבורותיו להיות "המאזין למזל לעיזים לגזעים נוטפי שרף" ו"חש תשוקה לתושייה" אף שהוא "נשחק במשב שרב" (עמ' 32).

רפי וייכרט

את ספר שיריו האחרון-לפיי-שעה של אנדד אלדן יש להתחיל בקריאה מן הסוף. השיר האחרון, הכתוב כמכתב, מוקדש לזכר בתו לירו שהלכה לעולמה: "עכשיו/ בשעה שאנו קשובים לקולך/ לצליל ההולך הולך ועולה משביל חיך/ ילדה שלנו. כל הקולות והמראות מילדותך שבים" (עמ' 57). המכתב מפרט את מערך התחושות של האב לבתו בילדותה ואחר כך מתאר את היותה אם: "ילדתי./ אל הטלאים הלכנו. מזמרים לצמר הצח/ ואת את ילדיך אוהבת הובלת לפינת החי./ וטל נטף מסיפוריך לאדמה" (שם). כשמגיעים לשורות השיר האחרונות, אל הסיפא של המכתב, הגרון נחנק והעיניים מצטטפות: "בשעה אודמת זו את שבה לחיקה./ ונוף ענפים תנפנף הרוח,/ ופונה בכנפי תפילה לספרך שכתבת./ אבא" (שם). זהו, אם כן, המשורר בשיא כנותו, כמעט עירום מעבר לצעיפי המוזיקליות שפיתח בשירתו במשך השנים, עומד ונוכח, עומד ומספיד חרישית את יקירתו. ועם זאת, נשים לב שאלדן בחר לספרו את הכותרת **באורו זורם הפרי בעורי** כהדהוד הפוך לכותרת ספרו הראשון **חושך זורם ופרי** משנת 1959, מלפני יובל שנים. שם המשורר הצעיר החל מן החשכה, ואילו כאן, במלאת לו 86, הוא חוזר אל המילה ההיא מראשית הבריאה, "אור" ואף טורח להדגיש, לבל נחטיא כוונתו, את הצימוד "באורו"/"בעורי". כלומר, ברכה על קיומו של האור בעור, של החיים שהוא מגלה לעיניים החיות, המביטות באהבה בעולם.

כעת אפשר לחזור אל שירי הפתיחה, שגם הם מבליטים את היותם מסמך ביוגרפי. השירים לשירי רעייתו ולבתו השנייה, אשר המשורר איננו מנסה ליפות את המציאות. הוא יודע שכעת האוהבים הצעירים והנבונים הם "אשה ואיש קשישים קשי שינה שירם שונה" (עמ' 5). אולם האהבה חיה ורומנטית כמאז: "אני שורר שני זרים אשק לראשך שגבה ניבו/ מתכופף לפלא נפלאות נופל מול לבך" (שם). ממרגלות הגלבוץ לקיבוץ בארי, מהספרות אל החיים, מהנעורים אל הנכדים - מסע גדול משותף. הפרק הקצר נחתם בהתכתבות המורכבת, הנרגשת-נרעשת עם אשרי: "את יודעת כבת לאבא הוא בראשו חבט מחטט בטון במבט המשכר" (עמ' 6).

ספר זה, שבחזיתו תצלום של אשכול ענבים סגולים ובשלים, כמוהו כגפן הפורייה. יש בו גודש של יצרים, שפע של צורות שיר, עומס של מקצבי רחבות וחירות צלילית, ושגינה ושמתח הכתיבה, ולישת הלשון בפראות לכלל שורה. והשירים שנכתבו במשך העשור האחרון רודפים זה את זה, שניים שניים ולפעמים אף שלושה בכל עמוד, כפרקים ממחזור המתנחשל עד קצה